

הישיבה המאתיים שבעים ושבע (רעז)

ביום כ"ח בניסן התשס"ד (19 באפריל 2004) בשעה 15:00, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים ארי אבנר, עוזי אורנן, משה אור, יהושע בלאו, משה בר-אשר (יו"ר), אפרים חזן, אברהם טל, אבנר טריינין, יוסף יהלום, קציעה כ"ץ, אהרן ממן, שמא יהודה פרידמן, גד בן-עמי צרפתי, מנחם קיסטר; החברים-היועצים שולמית אליצור, יוחנן ברויאר, עמינדב דיקמן, חיים א' כהן, יוסף עופר, משה פלורנטין; המנהל הכללי נתן אפרתי; עובדי המזכירות המדעית אורלי אלבק, ברק דן, רונית גדיש, צביה זמירי; אורחים: משפחת הראבן.

סדר היום: א. דברי הערכה לשולמית הראבן ז"ל
ב. התעתיק מלועזית לעברית – דיון כללי; ההגה w וההגה x

א. דברי הערכה לשולמית הראבן ז"ל

מ' בר-אשר: משפחת הראבן המכובדת – אלוף, ג'ל ואיתי, חברי האקדמיה. במלאות חודש להסתלקותה של שולמית השתתפתי בערב מלא הוד שבו הועלה זכרה ונפרטו קצת ממפעלותיה. הגם שהכרתי את שולמית כחצי יובל שנים, לא ידעתי אפס קצהו של פועלה המגוון, ולא רק כסופרת וכאשת ציבור המרבה להביע עמדות בהירות ונחרצות, אלא כאשת מעלה אשר שרתה עם גדולים ויכלה להם והאירה פנים לאנשים ולנשים כל ימות השנה.

בת עשר שנים הייתה שולמית עת ניטלתה עם אמה בחפזה אל טרייסט. שם עלתה על האנייה האחרונה שיצאה לארץ-ישראל, ימים מועטים לפני שאיטליה חברה לשטן והצטרפה למלחמה. הסרטיפיקטים – בלשון אותם הימים – שאביה, שקדם ועלה ארצה, שלח אליהן, הציל אותן מן הגורל הקשה שפקד את כל יתר בני משפחתה בידי זדים באדמת פולין הטמאה במוראות השואה. היום, יום השואה, הוא היום להעלות את זכרם המבורך. לימים סיפרה שולמית סיפורים על אימי אותה התקופה, ולא הדחיקתם אל הנשייה.

חברים לכיתה של שולמית בגימנסיה העברית בירושלים סיפרו על קליטתה של הנערה המוכשרת בבית הספר. כבר באותם הימים אהבה מאוד את הלשון העברית. אבל אינני בא היום אלא לומר דברים אחדים על חברתנו שולמית, שהייתה לחברה-יועצת באקדמיה משנת תשל"ט ולחברה מלאה משנת תשמ"ז.

שולמית הייתה האישה של ועדות האקדמיה. בתאווה שלא ידעה גבול הייתה באה לוועדה למונחי הרפואה, ועדה שפעלה בה שנים רבות. אני נזכר בשיחתי הראשונה אתה על מעשי המינוח. היא אמרה בערך בלשון זה: "איני יודעת כמה רופאים יידרשו למילון למונחי הרפואה לכשנשלים ונפרסם אותו, אבל אין זה העיקר. בעבודתנו כאן אנו צריכים להניח מונחים עבריים שרוח הלעז אינה נודפת מהם, ותמיד יימצאו מיטיבי לשון שיעשו בהם שימוש בכתב או בעל פה". התחושה 'למי אנו עמלים?' של העושים במינוח לא הטרידה אותה. פעם אמרה לי: "אנו עמלים למען העברית ולמען התרבות העברית, וכידוע שוחריהן מעטים".

שולמית ז"ל ייצגה את היוצרים בעברית. מספרם של אלה מתמעט באקדמיה בשל גבהות לב המאפיינת רבים מהם. חשוב להם שספריהם יתורגמו לגרמנית, לפורטוגלית, לשוודית, ליפנית ולשפות אחרות, ואינם מחשיבים את הפעילות בלשון בארץ ובאקדמיה. הימים שגדולי הסופרים התדפקו על שערי האקדמיה חלפו מן העולם, לפי שטעמה של הספרות ושל הכותבים בה השתנה מאוד. אבל שולמית לא הייתה כזאת. באותו ערב זיכרון שהזכרתי דיברו על אהבותיה הרבות, ורבים ציינו שבראש הרשימה הייתה גם העברית. על כך אני בא להעיד כאן שוב. שולמית הייתה חברה פעילה באקדמיה, ולא נפקד מקומה משיבות הוועדות ומשיבות המליאה. יתרה מזו, היא ראתה עצמה שליחה של העברית ושל האקדמיה ברשות הרבים, ועל כן הרבתה לכתוב למערכות העיתונים ולהופיע ברדיו ובטלוויזיה כדי להגן על כבוד העברית ועל כבוד האקדמיה.

רוצה אני להזכיר שתי תכונות מנוגדות שהיו בה בשולמית: מן הצד האחד דעתנית הייתה. משגיבשה לה עמדה, הייתה נלחמת עליה בעקיבות, בהתמדה, בעקשנות ובשכנוע אין קץ. דבר זה ודאי חשו בו רבים בכל התחומים, אבל דעתנותה של שולמית היה בה חן של בן תרבות, רב שורשים ומרבה ענפים. מן הצד האחר קשובה גדולה הייתה שולמית. היא האזינה לנושאים ונותנים עמה בסבלנות ובכבוד, וידעה לקבל מהם את כל מה שנראה לה הגיוני ומסתבר. בשנים שעשתה בוועדה למונחי הרפואה אפשר היה לראות את שתי התכונות האלה במיטבן; היא התכוננה לכל ישיבה בקפידה, מציעה הצעות ברורות, ובעיקר ידעה להקשיב למה שידעו אחרים.

יחסים מיוחדים נתפתחו בישיבות האלה בינה ובין שושנה בהט ז"ל חרף גישתן השונה כל כך לענייני העברית, לתקן ולחידוש. אני זוכר ויכוח בין שתי הנשים האצילות הללו על תרגום המונח inevitable abortion. האם לתרגמו הפלה הכרחית, הפלה בלתי נמנעת או הפלה לא-נמנעת, כמונח שנתקבל בסופו של דבר על דעת שתיהן ואושר בוועדה ובמליאה. שתיהן אמרו שהתופעה חמורה מן השם שהאקדמיה נותנת לה, והגברים בוועדה – אני מצטט – "מבלבלים כמוח בהערוותיהם על התחום ועל שמו". ואמנם שולמית ראתה עצמה נושאת דברה של האישה בעברית. בפתק שכתבה לי לפני שנים תמהה מדוע עלינו לשבת מנגד כשקוראים ל-automatic answering machine מזכירה אלקטרונית. אולי תקבל האקדמיה החלטה שבמשך שנה או שנתיים ייקרא המכשיר מזכיר אלקטרוני, ונראה איך יתמודדו הגברים עם זילות כזאת. כידוע לימים היא הייתה מעורבת בהצעה לקרוא למכשיר הזה משיבון. לא פמיניזם מצחיק ייצגה שולמית, אלא הגנה על כבוד הבריות, שזכר ונקבה נבראו.

כל מי שהיה אתה בוועדה מן הוועדות, ידע ששולמית תידיין על העברית ועל מה שמעבר לה, ואם נאמרו דברים הראויים לביקורת, היא לא חסכה את ביקורתה – במתינות ובתקיפות. אבל יש ששתקה את ביקורתה שתיקה רועמת: פעמיים נתכעסה שולמית על דברים שנאמרו במליאה, ולאחר הישיבות אמרה לי: "אילו חרדו האומרים לכבוד האקדמיה כחודתי אני, לא היו הדברים נאמרים. רציתי להגיב, אבל החלטתי שצריך לדעת לשתוק; ואם אפשר, אפילו לשתוק מאוד". חכמה הייתה שולמית הראבן. אהבתה של שולמית לעברית לא משה ממנה עד כלות חייה. סיפר אישה אלוף וסיפרו אנשים אחרים שבימים האחרונים לפני הסתלקותה נעתק ממנה הדיבור. אבל כאשר מישוה שח עמה או בנוכחותה על העברית, על מילה או על ביטוי כלשהם, היה נקשר חיוך של שביעות רצון על פניה.

מעורבותה של שולמית בענייני האקדמיה היא שהביאתני לבוא לפנייה לפני שנים ולבקש ממנה שתסכים להגיש את מועמדותה לחברות במנהלת האקדמיה ולמלא בה תפקיד חשוב. ואז, כמו מכת פטיש הולמת, השיבה לי: "משה, קצת מאוחר. אך לפני זמן קצר קיבלתי את תוצאות הבדיקה הרפואית וימי טרופים". הצטערתי ששולמית לא תהא בהנהגת האקדמיה, אבל הידיעה שהיא חלתה בחולי כבד הממה אותי. כמה אצילות וגדלות נפש היו בשיחותיה עמי בכל פעם שבאתי לביקור חולים בביתה. מעולם לא דיברה בשיחות אלו על מחלתה, אלא שאלה על האקדמיה, התעניינה בחידושים שנתחדשו או נועצה בי – כשם שנועצה באחרים – בשם שתיתן לספר או למאמר. בחול המועד סוכות תשס"ג אמרה לי: "אני מפחדת מקיטש, מהעברית של 'כל העיר', ואפילו מזו של 'מעריב' ו'ידיעות'. אני מעדיפה ביטויים מן המקרא, מספרות חז"ל או מלשונו של חכם מחכמי ימי הביניים, כלומר ביטויים שרוח קדומים חופפת עליהם".

בשיחה על הארמית בלשונו אמרה בצער: "כמה חבל שניתקו את הדור מן הטקסטים הקלאסיים, ומילים ארמיות הן כיום לשון של תמהונים או של דתיים". כשאמרתי לה שהיא מגזימה בהערכתה, אמרה לי שבדידה הווה עובדא באותו שבוע ממש. היא סיפרה לי שאמרה לחבר שאיתרע מזלו של פלוני, והחבר השיב שלפלוני אין יתרה בבנק. איני יודע אם לצון חמדה לה שולמית בסיפור הזה, אבל אני יודע שהדבר ביטא את חרדתה לעומק התרבותי של בני הדור, שידיעת הארמית והעברית היא ביטוי מובהק שלו.

אף פרט אישי המעיד על אישיותה של שולמית אני בא לספר פה בסוף דבריי. בהרבה מסוגיות השעה היו דעותינו חלוקות, לעתים אף חלוקות מאוד, ויש שהתעמתנו בכמה שאלות עימותים חריפים ונוקבים. וראה זה פלא, אחרי כל ויכוח נתעמקה ידידותה לרעייתי ולי, והייתה משיחה עמי ודורשת שלומם וטובתם של בני ביתי. גם על החוגים שחלקה עליהם, כגון המתיישבים ביהודה ושומרון שכמה מהם היו אנשי ריבה המרים, דיברה אתי בכבוד רב, ואף ציינה באוזני כמה פעמים שהעברית של כמה מן הכותבים בעיתון "נקודה" מעוררת את התפעלותה.

הנה כי כן, הסתלקותה של שולמית מחסירה מאתנו אשת מעלה. זה זמן רב שחסרונה של האישה הגדולה הזאת מורגש באקדמיה, ובימים שחלפו מאז חלתה מאוד ומאז הלכה לבית עולמה לא נתמלא חסרונן זה. יהי זכרה של שולמית הראבן ברוך, ותהא מנוחתה כבוד.

ע' דיקמן: גבירותי ורבותי חברי האקדמיה, נשיא האקדמיה ביקשני שאומר לפניכם דברים אחדים לזכרה של שולמית הראבן, שנסתלקה מאתנו לפני חודשים אחדים. הסכמתי לכך כמובן, אלא שבדיעבד עלה בדעתי שמא אין אני כדאי לשאת דברים לזכרה של המנוחה, שכן לא זכיתי להכירה פנים. במחשבה שנייה עלה בדעתי כי אפשר שבכל זאת שרוי לי לדבר בזכרה של שולמית הראבן, לכל הפחות לפי פירושן האמתי של מילותיו המפורסמות של הוראטיוס *non omnis moriar* 'כל כולי לא אמות' או 'לא כולי אמות'. כי זה זכר האדם במהותו המובהקת – דווקא זכרו ברוחם של אלה אשר לא הכירוהו, זכרו המשוקע במורשתו עלי אדמות.

והנה כאשר פניתי לנסות ולעמוד על טיבה של מורשת זו ונתחוויר לי מה רב שיעורה ומה מרובים ענפיה, עמדתי לפני הכתובים הרבים הללו, ואני נכלם על שלא הכרתים כערכם ולא ידעתי במה אבחר להאיר את דיוקנה הרוחני של המנוחה כפי שהלך והתרחק לעיניי. אכן רבים וטובים הם הכתבים שהניחה בידנו שולמית הראבן, ולא אוכל למנות באוזניכם את כולם; אם בשירה בקבציה "ירושלים דורסנית" ו"מקומות נפרדים", אם בסיפורים ונובלות בספרים "בחדוש האחרון", "רשות נתונה", "בדידות" ו"שונא הנסים", אם ברומנים "עיר ימים רבים" והטרילוגיה הנפלאה "צמאון", אם בקובצי המסות "תסמונת דולסיניאה" ו"משיח או כנסת".

עוד אני מעיין וקורא, הולך ומתוודע טפח טפח, נצטברו בי מטבע הדברים מחשבות שונות, כולן למיטב, אלא שלא יכולתי לומר במלוא היושר כי נצרך ונצטרף לפניי דבר-מה ברור ומובהק שיהא בידי לייחודה בו. לבסוף דווקא משהנחתי את הכתבים מידי ולא הייתי אלא מגלגל בהם ביני לביני, מצאתי כי העולה לפניי בבירור – בנסותי לזקק לעצמי את תוארה – הוא דמות של מה שנוהגים לכנותו בצרפתית בשם *pensée libre* וברוסית ישנה *vol'nodumets* 'הוגה בן-חורין' או מוטב 'הוגה חופשי לעצמו'. זאת, לעניות דעתי, תכונת היסוד שייחדה את פועלה של שולמית הראבן – אם בנתיבה שכבשה לה באמנות הסופרים שלה, אם בדרך שסללה לעצמה בהגות, כמי שעמדה והייתה מקיימת בכול את צו של שופנהאואר להיזהר תמיד בכל מחשבה ומעשה אמנותי מלהיות מעלה גרה שכבר העלו אחרים קודם ופעמים הרבה.

מצאתי להצביע על מחשבה חופשית זו כעל תכונת יסוד שהייתה מאופיינה, מפני שדימיתי למצאה גם במקומות שאין זה צפוי למצאה שם דווקא. כזה הוא מקרה תרגומה המעניין עד מאוד לפואמה הטרגית-הקלסית "קונרד ולנרוד", פרי עטו של משוררה הלאומי של פולין אדם מיצקיביץ'. תרגום זה ראה אור לפני ארבעים וחמש שנה כיום הזה בסדרת ספרי מופת של "ספריית פועלים", שמכוננה ועורכה הראשי היה אברהם שלונסקי. הבקיאיים באחורי הקלעים של ספרותנו באותם ימים יודעים לספר ששלונסקי – ככל שהיה אמון על הקרוי בפינו דרך ה'רגל' 'טיפוח כישרונות צעירים' – היה עורך מחמיר מאוד, שלא לומר רודני, ולעתים קרובות נהג להתערב בכתבי היד שהוגשו לו בשרירות עט קשה. והנה למקרא תרגומה של שולמית הראבן, שעבר תחת שבט העורכים חסר הרחמים של שלונסקי, נוכח אתה לדעת שעלה בידה לעמוד למולו על דעתה; מה שלא הצליחה לעשות למשל לאה גולדברג, שתלונותיה על התערבותיו בלשון תרגומיה היו לשם דבר. אף שהודתה לשלונסקי בשגינות חניגית באחרית הדבר שהוסיפה לתרגום, ברי לכל הקורא שם בין השיטין את דבריה של שולמית הראבן כי

עיקרם עמידה אמיצה על דרכה שלה בלשון, שלא הייתה דרכו, אם לדבר בלשון המעטה. משמביאים בחשבון את השעה – סוף שנות החמישים – ואת הנסיבות הפרטיות – פרסום תרגום ששלונסקי גופא היה סנדקו – נוכחים לדעת כמה אמיצות, שקולות ובלתי שגרתיות היו החלטות התרגום שדבקה בהן המתרגמת.

כידוע היה היסוד המוסד בפואטיקת התרגום של שלונסקי ובני דורו שמירה הדוקה על תבניתה של היצירה, דהיינו מאמץ עילאי לשקף באדיקות את המשקלים ואת מערך החריזה, ובמידת האפשר את התוכן. כך ובסדר זה. ושולמית הראבן, צעירה שבאותם ימים טרם מלאה שנתה העשרים ושבע, השכילה להבין לאשוריהם את כל המחירים הלשוניים שגבתה פואטיקה כזאת, וכעין ביקורת סמויה למחצה נשמעת מדבריה על דרכו של רב השעה: "פולנית שפה מלעילית, ואילו עברית מלרעית בעיקרה. מעובדה זו אין מנוס. הבא לתרגם יצירה קלסית מפולנית חייב לשקול בטרם יתחיל במלאכה אם יוכל להיות נאמן לחלוטין למשקל המקורי [...] המבקש להיות נאמן לחלוטין למקור חייב להגביל את עצמו לאותן מילים עבריות הנקראות מלעיל ולוותר על המלרעיות שהן לעתים מתאימות יותר ופשוטות יותר. לדוגמה תחת המילה נזיר חייב מתרגם כזה להשתמש במילה כגון פְּזִיחַ; אין מגדל כי אם עֶפֶל או פֶּחֶן; אין אדם נלחם כי אם יוצא למערכת וכן הלאה". עוד העידה על עצמה המתרגמת שתחילה אמנם ניסתה ידה דווקא בתרגום נאמן כזה, אולם אז נוכחה לדעת שמה שיצא מתחת ידה איננו מיצקיביץ'. "מיצקיביץ'", כתבה, "כותב בשפת העם, כדרך שהעם דובר, בשטף דיבור שאין בו עיצורים מליציים. אין מילים שאובות ממילון. לאיכות זו אסור לדעתי לחטוא בדרך החסידות השוטה של נאמנות עיוורת לצורה, המקלקלת את השורה – תרתי משמע". על יסוד הבנה זאת, שנאמן אני הקטן להעיד עליה שאך לעתים נדירות נקנית היא למתרגם צעיר כל כך, קמה והמירה את הדקטילים המקוריים של מיצקיביץ' באנאפסטים, דהיינו בהפסם המדויק, מתוך דבקות באמונה שמשקל זה הולם יותר את העברית.

אפס, לו הייתה החלטתה של המתרגמת מסתכמת אך בזה, אפשר היה לומר שעל אף שהתרחקה באומץ מן הפואטיקה של רבו של הדור, לא הלכה אלא מחצית הדרך בנתיבה זו. אולם למקרא המשך דבריה מתברר כי בחושה הספרותי הדק הצליחה לרדת לסוף בעיית תרגום היצירה מכל צדדיה. "קושי מסוג אחר", כתבה, "נעוץ בתרגום המינוח. עובדה היא שבימי מיצקיביץ' לא הייתה העברית החדשה, הפשוטה קיימת. סינכרוניזציה מלאה עם התקופה בה נכתבה היצירה הייתה מחייבת שימוש עברי מליצי, עברית של המאה הי"ט; במילים אחרות – עברית ארכאית. אבל הפולנית של מיצקיביץ' איננה פולנית ארכאית [...] שפתו הייתה שפת הדיבור במאה הי"ט והיום. לעומת זאת העברית עברה מרחק רב מאז. מאידך גיסא, אי אפשר לשמור על ניקיון המצפון האסתטי ולהשתמש בתרגום כזה במילים מְבַצֵּע, הסתערות או היתקלות. מילים מחודשות הן וצורמות ביצירה בת המאה הי"ט". "נאלצתי להתגבר פעמים רבות על הפיתוי להיעזר בביטוי שהיה הולם אולי את המתרגמת ואת בני דורה", העידה, "אך אינו הולם את הרומנטיקה של מיצקיביץ'". נמצאת לְמַד כי על אף שסטתה ביודעין מפואטיקת הדור הקודם, שעדיין מלכה בכיפה בזמנה, הספיקה לה לשולמית הראבן חכמתה שלא לנטות לגמרי כלפי הרוחות החדשות שכבר נשבו באווירה של העברית דאז בכל עוז. וכיוון שפטור בלא דוגמה אי אפשר כאן, אביא לכם שורות אחדות מפרק היצירה

הקרוי "סיפור הַיְדֻלּוּתָהּ", זמר העם הליטאי; שורות שבזכרנו את היום שאנחנו עומדים בו, אי אפשר שלא לחשוב שלא קשרה אותן המתרגמת בברורות מילותיה לגורל העם שללשונו תרגמה, הגם שבמקור מוסבות הן על גיבור ליטאי:

פרצו גרמנים אל הבית, אחד מהם רץ אחריי.
תפש, חטפני על סוס; היִתֵּר אינני יודע.
רק זעקה של אמי הרבה הרבה זמן עוד שמעתי.
בתוך שקשוק של ברזל, הָלַם בתים שנמוטו,
הזעקה רדפתי, הזעקה באוזני עוד נשארת.
גם עכשיו כי אראה להבה, מדי אשמע קול ענות –
זו הזעקה תתעורר בי כמו הד בחלל מערה
אחרי שהרעם הלם.

אינני יודע אם יש בידי לומר ששורות אלה כתובות כל כולן בלשון השירה הנהוגה אצלנו בימים אלה ממש, אולם יכול אני לומר בלא היסוס כי ודאי שפרצו קדימה מזמנן שלהן לפני ארבעים וחמש שנה.

ביקשתי מתוך התבוננות קצרה באחת מיצירותיה של שולמית הראבן, ולא דווקא הידועה והזכורה שבהן, להראות שמץ מדרכה המיוחדת לה בעברית. על פועלה בין כותלי מוסד זה כבר דיבר האד' בראשור, ואין אני כדאי לדבר בזה. אולם מתוך המסות המצוינות שייחודה לענייני הלשון, מסות כגון "כלי מלחמה", "אני לבנטינית" ו"הלשון כמדרש", למדתי שאותה דרך של מחשבה מקורית, שעיקרה הסירוב לקבל את הקבוע כמקובע לעד ואת המוסכם כדבר שאין להרהר אחריו, ייחדה גם את דרכה בלשון. ואין לי אלא לקוות שמה שאמרה בסִיפָה של הרצאתה על "הלשון כמדרש", ימצא לו אוזניים קשובות היום ולהבא: "אנחנו יוצרים את המדרש המעיד על שינוי המציאות, אבל אין כל ספק שהמדרש אשר יצרנו, הוא מצדו יוצר ומעצב אותנו. ואולי יותר משדורשים אנו את הלשון, דורשת היא אותנו, ונדמה לי שגם דורשת משהו מאתנו."

חבל על דאבדין ולא משתכחין. יהי זכרה ברוך.

מ' בראשור: תודה רבה. נצא לכמה דקות הפסקה.

ב. התעתיק מלועזית לעברית – דיון כללי; ההגה W וההגה X

מ' בראשור: בכוונתנו להמשיך את הדיון בהצעת ועדת הדקדוק על התעתיק מלועזית לעברית. להזכירכם פתחנו בעיצורים, והעיצור הראשון שבדבר תעתיקו עלינו להכריע הוא העיצור w.

אבל ראשית לכול, שניים מהחברים – האד' אבנר והאד' אורנן – ביקשו להעלות שאלות עקרוניות המייתרות את הדיון בהצעת הוועדה, ובכך נפתח.

א' אבנר: את חטאיי אני מזכיר היום. השתתפתי בוועדה בדיונים על התעתיק, תרמתי את

תרומתי להצעות המונחות לפני המליאה, אבל אני מצר על התוצאה. אם נקבל את ההצעה הזאת כמות שהיא – או אפילו בשינויים מסוימים – נצטרך צעד גדול לאחור. החשד שלי הוא ששכחנו את העיקר; שכחנו לשם מה מתעתקים. התעתיק אינו מכון למי שיודע את שפת המקור; הוא בא לעזור למי שאינו יודע אותה להגות בקירוב את השם המתועתק לפי הפונמות המצויות בלשונו.

לצערי משעה שנתקבלו הכללים לראשונה – כללים שמילאו את ייעודם – האקדמיה מכרסמת בהדרגה באפשרות להעביר שמות זרים לאותיות עבריות כך שהקורא יצליח להגותם בקירוב – על עיצוריהם ותנועותיהם. בתחילה ביטלה האקדמיה את האל"ף הסגולה. אינני מאוהבי האל"ף הזאת; הייתי שמח אילו היה בכתב או בכתוב העברי פתרון אחר, אבל באין פתרון כזה, יתרונה בכך שהיא פתרה את בעיית ציון התנועה e . והיא בוטלה בלי שניתן לבעיה הזאת מענה. התוצאה היא שהיום אינני יודע לקרוא או להגות שמות זרים הכתובים בעיתון. אינני יודע אם תנועת העיצור היא a , e או אם העיצור חסר תנועה, אלא אם כן אני כבר מכיר את השם או יודע במקרה את שפת המקור. לאחר מכן בוטלו שבע הנקודות. אשר לעברית, בצדק הן בוטלו משום שלמעשה הן לא נהגו בכתובה. אבל בעוד שבמילים עבריות הסכנה לכלבול אינה גדולה, במילים לועזיות אין מנוס מן השימוש בנקודות האלה. אין דרך אחרת להבחין למשל בין o ל- u או בין p ל- f . לא בכדי אני שומע את ההגייה פסטיבל.

מ' בר-אשר: אם כן מה אתה מציע?

א' אבנר: אני מציע שלא לקבל היום החלטה, אלא להסיר מסדר היום של המליאה את הצעת התעתיק של הוועדה, כי ההחלטה הטובה היחידה שאני יכול להעלות בדעתי היא להחזיר לתעתיק את הכללים שבוטלו, דהיינו האל"ף הסגולה ושבע הנקודות. על הסוגיה להידון מחדש בוועדת הדקדוק, אבל צריכה המליאה להורות לוועדה שההצעה החדשה שתתקבל לא תהיה טובה פחות מן השיטה הישנה.

ר' גדיש: האל"ף הסגולה נפלה בשתי הצבעות, ובעקבותיה התמוטטו הכללים הישנים. אינני חושבת שאפשר להחזיר את הדברים לקדמותם, אבל כפי שכבר אמרתי בפתיחת הדיון על התעתיק, גם אי אפשר להמשיך להפיץ את הכללים שקרסו. ההצעה החדשה איננה מושלמת, אבל כרי שכל עוד אין האותיות העבריות יכולות לציין את התנועה e , לא תהיינה הצעות מושלמות.

י' בלאו: לשם הבהרה – האם בכוונתך שהתעתיק יציין גם הגיים זרים שאינם בעברית?

א' אבנר: לא, למעט כמובן שלושת ההגיים הזרים שהתאזרחו אצלנו מזמן ונכתבים בגרש ג', ז', צ'. הגיים, כמו θ , שאינם חלק ממערכת הפונמות של העברית, אין לצייןם בסימן מיוחד משום שממילא דוברי העברית אינם הוגים אותם כהגיים בשפת המקור. כמובן ביטויים באותיות עבריות צריך להיות קרוב ככל האפשר להגייה במקור – ככל שהכתב העברי מאפשר זאת.

מ' בר-אשר: לפני שאעמיד את הצעת האד' אבנר להצבעה, נשמע גם את השגותיו של האד' אורנן.

ע' אורנן: ראשית צריך להבין שמדובר בתעתיק של הגייים ולא של אותיות. קראתי שוב את הדיונים על כללי התעתיק הישנים בזיכרונות האקדמיה, וברור לחלוטין שמה שעמד שם לנגד עיני החברים היו האותיות. אפילו בתעתיק המונח לפנינו יש לכך שרידים. למשל בניסוח הכלל על ההגייים t, θ נזכר הכתיב th באנגלית. לא הכתיב אמור לעניין אותנו אלא ההגייה. גם השימוש במונח פונמה אינו מדויק. מדובר כאן בהגייים ולא בפונמות משום שאין לדבר על פונמות באופן כללי. הגה שהוא פונמה בשפה אחת אינו פונמה בשפה אחרת.

מ' בר-אשר: ההערה מתקבלת.

ע' אורנן: שנית, הצעת התעתיק שלפנינו מפורטת מאוד, ויש לי ספקות אם עלינו לנהוג כך. נכון, עלינו לדון ולהכריע בתעתיקים של הגייים כמו x , אבל האם באמת צריך לציין לדוברי העברית ש- l מתועתקת בלמ"ד, m במ"ם ו- n בנו"ן? צריך לנסח את העקרונות ולאורם לקבוע את הפרטים שיש עליהם מחלוקת. ברור שהתעתיק לאותיות עבריות צריך להתבסס על הגיית השמות בשפה הזרה ולא על כתיבם שהרי מבטאן של האותיות שונה משפה לשפה. מאחר שבשפות השונות נשמעים הגייים רבים ושונים שאינם בעברית, אין אפשרות להביעם בתעתיק לעברית. האקדמיה יכולה להמליץ לבאים לתעתק לעשות שימוש נרחב ככל האפשר בסימנים שהעברית מעמידה לרשותם, כגון סימני הניקוד. כדאי אף לבקש מעובדי המחשב באקדמיה לבנות תכנת סימנים שתכלול קו עליון מעל האות – הסימן המקובל במקורות העתיקים לרפיון בגדכפ"ת – תכנה שתימצא באתר האקדמיה חינום לכל דורש. אבל לדעתי אין להוסיף אותיות או סימנים לא מוכרים. לסימנים חדשים אין סיכוי להתקבל בציבור, ומסיבה זו אני מתנגד להצעה לציין w בסימן חדש – וי"ו וגרש.

אם כן אני מציע שהאקדמיה תמשיך ידה מן העיסוק בתעתיק ולכל היותר תמליץ על כמה עקרונות שינחו את המתעתיקים.

מ' בר-אשר: לפנינו שלוש הצעות: הצעת הוועדה שהתחלנו לדון בה; הצעתו של האד' אבנר להחזיר את הנושא לדיון בוועדה עם הנחיות ברורות של המליאה; והצעתו של האד' אורנן להמליץ על כמה עקרונות בסיסיים בלי טבלה מפורטת.

הצבעה

בעד המשך הדיון במליאה בהצעת הוועדה – 14

מ' בר-אשר: אם כך אין צורך להצביע על שתי ההצעות האחרות. נמשיך בדיון בהגה w . להזכירכם הצעת הרוב בוועדה היא לתעתק w בווי"ו רגילה, ולצדה דעת המיעוט

בוועדה, שנתמכה בתגובות שקיבלתי מכמה חברים להצעת הוועדה, לתעתק בווי"ו וגרש.

ר' גדיש: עליי לציין שגם בהצעת הרוב של הוועדה להסתפק בווי"ו יש חידוש מן הכללים הקודמים. בכללים הישנים דין w כדין v כמעט בכל דבר ועניין, ולכן בסוף המילה ואף באמצעה בסמיכות לתנועות o, u, היה התעתיק הרגיל של w לא בווי"ו אלא בבי"ת. מכאן שלפי הכללים הישנים תעתיקו של שם דוגמת Eastwood הוא איסטבוד. מעודי לא שמעתי את השם הזה נהגה בפי דוברי עברית ב-v. בתעתיק החדש ייכתב השם איסטווד או – לפי הצעת המיעוט – איסטויד. ברי שיתרונו של הכתיב בגרש – היותו ברור בהרבה מן הכתיב בלעדיו שהרי כדי להביע את הרצף wu או wo נדרשות לכאורה באמצע המילה שלוש וי"וין.

מ' קיסטר: כידוע אני תומך ב-ו'. בדור הזה השפעת האנגלית מכרעת. לפיכך ההגה w אינו זר לאוזנו של דובר העברית ועלינו להתחשב בכך.

י' ברויאר: ההגיים v ו-w אינם פונמות נפרדות בעברית. גם למיליון העולים מרוסיה אין ההבחנה הזאת חשובה. בפיהם נשמע רק v. לעומת זאת הם ישמחו אם ניתן להם דרך להביע בכתב העברי את ההבדל בין שני סוגי הלמ"ד שלהם. מדוע שלא נציין למענם את הלמ"ד הרכה בגרש? אין טעם לנסות להביע את כל ההגיים בשפות העולם; פשוט אין לדבר סוף.

מ' אזר: בעברית הישראלית יימצאו אנשים שיהגו את ההגה w במילים הזרות כ-v או כ-w, ואיננו צריכים להתערב בדרך הגייתם. אבל הכתיב צריך להיות אחיד, ולכן יש לכתוב בווי"ו רגילה.

א' אבנר: הבעיה איננה בכתב העברי אלא בעובדה שבכתיב הספר בישראל אנגלית היא השפה הזרה הראשונה – ולעתים היחידה – שנלמדת. כך נעשים דוברי העברית מודעים להבחנה בין v ל-w. אבל גם אם נכתוב וי"ו בלי גרש, מי ששקד על לימודי האנגלית, ידע להגות את השמות האנגליים ב-w, ומי שלא שקד, הגרש לא יעזור לו.

ע' דיקמן: מניסיוני אני יודע כי הבאים לתעתק משפה כלשהי יודעים מה נחוץ להם וקובעים כללים לעצמם. אני גם מסכים עם האד' אורנן על התועלת הרבה בסימני הניקוד. טוב יהיה לתת את השם הזר בניקוד מלא, לפחות בהיקרותו הראשונה. אשר לגרש אחרי הווי"ו, אני חושב שאפשר לוותר עליו.

א' ממן: אינני יודע מי הראשונים שהוסיפו בעת החדשה גרש לצד"י לציון צ' וגרש לציון ז', אבל עובדה היא שהם לא נתנו סימן מיוחד ל-w, עדות לכך שלא היה בכך צורך.

מ' בראשור: לא היה בכך צורך מפני שבאותה עת לא הייתה האנגלית דומיננטית. השאלה היא אם היום – לנוכח השפעת האנגלית – התעורר הצורך בסימן מיוחד.

א' חזן: בהוספת הגרש לוו"ו נחטא לוו"ו ההיסטורית. הכתיב של w בוו"ו רגילה – לא רק בשמות פרטיים, אלא גם במילים רגילות, כמו מילת הקריאה ואו – מחזיר עטרה ליושנה.

מ' בראשור: גם בקריאת התורה בבית הכנסת אני שומע חזרה להגיית ו"ו כ-w.

א' חזן: בהחלט. ובהוספת הגרש תודה האקדמיה כי התיימרה להחזיר את ההגיית הוו"ו במבטאה המקורי. הגיית ו"ו כ-v תיתפס כהגייה העברית, ובגלל תוספת הגרש לוו"ו ייחשב w להגה זר.

ש' אליצור: הכללים שלנו נועדו, בין היתר, לכותבי ספרי גאוגרפיה ומפות. ועלינו לספק להם את הכלים להביא לידי ביטוי בכתב העברי את ההבחנה בין v ל-w כדי שקוראיהם לא יבואו לידי שיבושים מביכים. ייתכן שמלכתחילה עדיף היה להתעקש על ציון הדגש באותיות בכ"פ. בדרך זו יכולנו להמשיך את הדרך שהתוו לנו בעלי המסורה ולהבחין על נקלה בין ב (b), ב (v) ו-ו (w). אבל לאחר שביטלה האקדמיה את החובה לציין את הנקודות האלה, לא נוכל היום להשיב את הנעשה, וגם אם מבחינה היסטורית אין הוספת הגרש נכונה, מבחינה עניינית זאת דרך טובה לציין הבחנה נחוצה.

י' עופר: נקודת המחלוקת בין השוללים את הגרש לתומכים בו היא בהערכת המציאות הלשונית. אין ספק שיש המקפידים לבטא w, ויש שאת אותו השם יהגו ב-v. ההוגים v רואים בהגייה w הידור שלא לצורך, ואילו ההוגים w – בגלל המעמד הפונמטי של שני ההגיים בפייהם – רואים בהגייה v שגיאה של ממש ולא רק אי-דיוק. הצעת המיעוט – כפי שהיא מנוסחת לפנינו – איננה גוזרת על הכול לתעתק w ב-ו'. לפי הצעת המיעוט רק ניתנת רשות למי שחש צורך לציין את ה-w בדרך כלשהי, להוסיף את הגרש, ואינני רואה מדוע שלא לאפשר זאת. ימים יגידו אם תהיה להצעת המיעוט מהלכים.

ר' גדיש: גם מי שאינו מכיר בעיצור w כפונמה לעצמה, מקבל את ההגה w בדלת האחורית בדיפתונגים מעין aw ו-ew. בוו"ו הגרושה יש משום פתרון מערכתי גם לבעיה הזאת.

מ' פלורנטין: בתחילה לא חשבתי לדבר, אבל בראותי שחברים קמים על הגרש כאילו הוא פוגע בכל ההיסטוריה של העברית ומערער את אשיות לשוננו העתיקה, אני חש שעלי להביע מפורשות את תמיכתי בו.

נדמה לי שאיננו מביאים בחשבון את מה שנשקל דרך קבע בוועדות המינוח ככובד ראש וברוח אזהרת: רצון הציבור. לצורך העניין שאלתי בפורומים שונים לדעתם של

האנשים על ההצעה לסמן w בווי"ו וגרש, והבדיקה העלתה שני ממצאים: (א) אין הצדק עם ידידי האד' ברויאר, ואין דין ההגה w כדין הגיים אחרים שאין להם ביטוי בכתב העברי, דוגמת סוגי ה-l ברוסית. דוברי העברית ערים להבדל בין w ו-v ואף מנסים להביעו בכתב – בין בכפל וי"ו ובין בדרכים אחרות; (ב) הסימן החדש ו' אינו מבהיל את האנשים. אדרבה, הם רואים בו המשך טבעי לחידושי הכתיב האחרים של עשרות השנים האחרונות – צ', ג', ז'. ואם מותר לי להתנבא, נראה לי שאם ההצעה הזאת תאושר, ולו כרשות, היא תתקבל יפה.

גב"ע צרפתי: אני מתנגד להוספת סימן חדש. התעתיק צריך להיות פשוט ככל האפשר ובמגבלות הכתב העברי. אינני רואה אסון גדול אם שמות שבמקורם נהגים ב-w ייכתבו בווי"ו רגילה וייהגו בעברית ב-v. שונה לדידי המקרה של צ', שצלילו – לפחות לאוזני – שונה מאוד מצד"י רגילה.

מ' בריאשר: נראה שהסימן החדש צ' ודומיו נוהגים בכתב דווקא מפני שלא האקדמיה החליטה עליהם.

ע' אורנן: גם לרי"ש מבטאים שונים בעברית, אף ברי"ש מדובר בהגיים שונים לגמרי בשפות אחרות, ובכל זאת אין אנו מעלים על דעתנו לתת סימן נפרד לרי"ש הצרפתית ולרי"ש הספרדית למשל. יש לנו מספר סופי של אותיות וסימנים, וטוב נעשה אם נשכיל להשתמש בכלם, למשל להוסיף ניקוד לשמות לא מוכרים. אבל בהמצאת סימנים חדשים אינני רואה טעם.

י' בלאו: ברור שאין בכוחו של האלף-בית העברי לתעתק במדויק את מגוון ההגיים השונים המזדמנים בשפות השונות. הניקוד יכול לסייע, אבל אינו יכול לפתור את כל הבעיות כולן. מכל מקום אני מצטרף להמלצה לנקד שם זר לא מוכר, לפחות בהיקרותו הראשונה בטקסט.

י' יהלום: לעברית יש w היסטורית – הווי"ו הרגילה – ודי בה. הוספת הגרש נועדה לחנך את העם לבטא את השמות הזרים כהלכה, כלומר ב-w, אבל אין בגרש כל צורך.

מ' קיסטר: האוזן הישראלית מבחינה הבחן היטב בין v ל-w, ותכלית הגרש היא לאפשר למעוניינים בכך להביא את ההבחנה לידי ביטוי בכתב. עובדה היא שהוויכוח הוא אם לתעתק ו'אשינגטון או ואשינגטון, ואיש לא הציע להוריד את אם הקריאה וי"ו מסוף השם אף שתעתיק מעין ו'אשינגטון או ו'אשינגטון קרוב יותר להגייה האמריקאית של השם. מסתבר שההבדל בתנועה בולט פחות לאוזן הישראלית מן ההבדל בעיצור.

ב' דן: ההגה w הוא חלק ממערכת ההגיים של דוברי העברית ואין להתעלם ממנו. הדברים אינם אמורים רק בציבור הישראלים שיש ברקעם אנגלית ואינם נוגעים רק

לשמות פרטיים. כל ילד בן שלוש שנופל ומקבל מכה עשוי להגות מילת כאב מעין 'או', או 'אוי'.

מספר ההגיים במערכת העיצורים והתנועות של העברית החדשה קבוע למדי ואינו רב. מתן רשות להביע w ב-' לא יפרוץ את הסכר, והאקדמיה לא תעמוד בפני שטף הגיים זרים שיחפשו להם דרך ביטוי בכתב העברי, משום שעיצורים אחרים אינם חלק ממערכת ההגיים שלנו או שהם בבחינת ביצועים של הגה אחד. סוגי הרי"ש שהוזכרו, הנשמעים בקרב דוברי העברית ומשקפים במידה רבה את ארץ המוצא של הדוברים או של הוריהם, מגוונים, אבל הסיבה שאיש לא הציע לייחד לכל רי"ש ורי"ש סימן משלה היא שהן נתפסות כביצועים שונים לאותו ההגה. מי שרי"ש מתגלגלת על לשונו, יהגה ברי"ש קדמית גם שמות צרפתיים, אלא אם כן טרח ללמוד צרפתית ולסגל רי"ש אחורית. לעומת זאת סביר שהיום גם ישראלי שאינו יודע אנגלית ולא למדה מעולם, לא יהגה את שם המשפחה של מזכיר המדינה של ארצות הברית Colin Powell ב-v; ללמדנו שאלה שני הגיים שונים בעברית בתימינו, וראוי שבהחלטה על התעתיק תציע האקדמיה דרך להבחין ביניהם גם בכתב.

מ' בראשור: נעבור עתה להצבעה. ההצעה האחת היא לתעתק כל w בווי"ו; ההצעה השנייה היא לאפשר לחפצים בכך לתעתק w בווי"ו מוגרשת.

הצבעה

בעד וי"ו בלבד 13 -

בעד רשות לתעתק בווי"ו וגרש (ו') 5 -

הוחלט כי ההגה w יתועתק בווי"ו.

[הערת העורך: הסוגיה שבה ונידונה בישיבה רפב במסגרת הדיון על הדו-תנועות. ההחלטה נשארה בעינה.]

מ' בראשור: השאלה השנייה שעומדת היום לדיון היא תעתיק ההגה x בראש המילה.

ר' גדיש: ועדת הדקדוק הציעה כי ההגה x יתועתק בכ"ף רפה באמצע המילה ובסופה. כך במקרים כגון צ'כוב, באך, מינכן וציריך. אך נחלקו הדעות בדבר התעתיק בתחילת המילה - בחי"ת או בכ"ף: חרושצ'וב או כרושצ'וב. החיסרון בכ"ף שבתחילת המילה רגיל הקורא העברי לכ"ף דגושה, כלומר להגה k . החיסרון בחי"ת שלפחות מבחינה רשמית היא הגה לועזי ולא וילוני. התעתיק בחי"ת יהיה משום הודאה של האקדמיה שמבטאה בעברית הישראלית איננו לועזי. הצעה שלישית היא הצעתו של האד' קיסטר לכתוב כ"ף וגרש - כ' - המשך לסימן הרפיון בכתבי היד מימי הביניים.

ע' אורנן: בתעתיק מערבית נקבעה חי"ת וגרש - ח' - לציון החי"ת הווילונית ג. בדרך זו אני מציע לתעתק x אף בתעתיק הזה.

א' אבנר: אני בעד כ"ף שמעליה סימן הרפיון, כלומר קו ולא גרש. אני גם תומך בהוספת סימן הרפיון מעל לפ"א לציון ההגה f. אבל מאחר שהסיכוי שהחלטה כזאת תתקבל נמוך, והבירה היא בין חי"ת לכ"ף, אני מעדיף חי"ת.

מ' קיסטר: לו הייתה אפשרות נוחה לסמן את קו הרפיון מעל לאות במקלדת העומדת לרשותנו, הייתה זאת כמובן האפשרות העדיפה. באין אפשרות כזאת הפיכת הקו לגרש הוא עניין טיפוגרפי שולי.

י' בלאו: אני בעד תעתיק בכ"ף – גם בראש המילה. אחת הבעיות בכתיב בכ"ף שאנו רגילים לכתיב בחי"ת, אבל כפי שהתרגלנו לחי"ת נתרגל גם לכ"ף.

ח' כהן: אינני בעד כ"ף משום ששם הפותח בכ"ף ייקרא בכ"ף דגושה, כלומר ב-k. מכל מקום אני מבקש שאם בכל זאת יוחלט על תעתיק x בכ"ף, ההחלטה לא תחול על שמות הרגילים להיכתב בחי"ת, כמו חרקוב וחואן.

מ' בראשר: ברור שלא נעקור שמות שכתבתם בחי"ת מושרשת כמו חרקוב, אבל אם שם כגון כרושצ'וב ייקרא כרושצ'וב, לא יהיה בכך אסון גדול.

ש' אליצור: לתעתיק בכ"ף חיזוק היסטורי משני כיוונים: מצד הכתיב של x בספרות חכמים ומצד הכתיב של ח בערבית היהודית.

מ' בראשר: אסכם את הדברים כך: הוצעו ארבע הצעות לתעתיק ההגה x: חי"ת, כ"ף, חי"ת וגרש או כ"ף וגרש. תחילה אעמיד להצבעה שתי אפשרויות: לתעתיק x באות רגילה או באות מוגרשת. לאחר מכן נצביע על חי"ת או כ"ף.

הצבעה

בעד אות רגילה – 10

בעד אות גרושה – 8

בעד חי"ת – 6

בעד כ"ף – 9

הוחלט כי ההגה x יתועתק בכ"ף, למעט בתחילת שמות שכתבתם מושרשת, כגון חרקוב.

[הערת העורך: בישיבה רצד מיום י"ג בכסלו תשס"ז (4 בדצמבר 2006) נהפכה ההחלטה והוחלט כי ההגה x יתועתק בחי"ת וגרש (ח'), למעט בשמות שכתבתם מושרש באות ח, כגון חלם, או באות כ, כגון מינכן].